
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК: 81¹ 373. 612. 4

Мамутов М.Т.

канд. филол. наук, доцент Ошского госуд. универ., Кыргызская Республика

Жумабаева А.Т.

препод. Ошского государственного университета, Кыргызская Республика

Алимбекова Г.К.

препод. Ошского государственного университета, Кыргызская Республика

ПЛЕОНАЗМДАРДЫН ТУЮНДУРУЛУШ ЖОЛДОРУ

Тилдеги арбындык көрүнүшүнүн плеоназмдар аркылуу туюндурулуш ык-амалдары изилдөөнүн предмети болуп саналат. Плеоназмдарда тилдик арбындыктын орундальшы табигый зарылдык экендигин белгилөө, плеоназмдардагы арбындык көрүнүшүнүн амалга ашуу жолдорун аныктоо изилдөөнүн максатына кирет. Изилдөөдө сыпаттоо, баяндоо, фактылык материалдарды талдоо методдору колдонулат. Изилдөөдөн алынган натыйжа катары плеоназмдарда тилдик арбындык он бир түрдүү жол менен туюндурула тургандыгы ачылып берилгендиги эсептелет. Плеоназм кубулушунда арбындыкты туюндуруучу ыкмалар айрым учурларда туюнтманын маанисин өзгөчө бөлүп көрсөтүү максатында аралаш пайдаланылары конкреттүү мисалдар аркылуу аргументтүү белгилениши изилдөөдөн алынган натыйжалардын, тыянактардын өзгөчөлүгүн аныктайт. Изилдөөнүн натыйжаларын, корутундуларын илимде жана практикада пайдаланууга – стилистиканы окутууда жана көркөм чыгарманын тилине талдоо жүргүзүүдө пайдаланууга болот.

Негизги сөздөр: плеоназм; атоочтук плеоназм; парафраза; фразеологиялык плеоназм; интенсив; идиома; идентификатор.

СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ПЛЕОНАЗМОВ

Способы выражения через плеоназмы множественной формы языка являются предметом исследования. В цель исследования входит: определить, является ли выполнение языковой множественности плеоназм естественной необходимостью, определить способы реализации множественности плеоназмов. В исследовании используются описательный, излагательный и фактический методы анализа. В результате исследования было обнаружено, что языковое разнообразие в плеоназмах выражается одиннадцатью различными способами. Тот факт, что методы выражения множественности в феномене плеоназма иногда используются в сочетании, чтобы выделить значение выражения, аргументативное определение которого выражает конкретными примерами, определяет специфику результатов. Результаты исследования могут быть использованы в науке и практике - при обучении стилистике и анализу языка художественной литературы.

Ключевые слова: плеоназм; именной плеоназм; парафраза; фразеологический плеоназм; интенсив; идиома; идентификатор.

WAYS OF EXPRESSING PLEONASMS

Ways of expression through the pleonasm of the plural form of language are the subject of research. The aim of the study is to determine whether the fulfillment of the linguistic plurality of pleonasm is a natural necessity, to determine the ways of realizing the plurality of pleonasm. The study uses descriptive, narrative and factual methods of analysis. The study found that linguistic diversity in pleonasm is expressed in eleven different ways. The fact that the methods of expressing plurality in the phenomenon of pleonasm are sometimes used in combination to highlight the meaning of the expression, the argumentative definition of which expresses by specific examples, determines the specificity of the results.

The research results can be used in science and practice - in teaching the style and analysis of the language of fiction.

Key words: *pleonasm; noun pleonasm; paraphrasical pleonasm; phraseological pleonasm; intensive; idiom; dentifier.*

Плеоназмдар – лингвистикадагы актуалдуу проблемалардын бири. Анын тилдеги ашыкчалыкты, арбындыкты туюндуруучу каражаттар системасында алган орду өзгөчө. Ал тилдин ой-пикирди толук, даана, экспрессивдүү жана көркөм берүүгө умтулуусунан көрүнөт. Б.А. Серебренников белгилегендей, тилдик арбындык “пикир алышуу процессинде жаралат. Кайсы гана тилде болбосун, сүйлөөчү ой-пикирин экинчи тарапка толук жеткизе түшүндүрүп берүүгө умтулат” [1]. Плеоназмдар, көп сөздүүлүк тил үчүн маанилүү экендигин, алар кабар жеткирүүнү кечендетип, тил элементтерин көбөйтүп турганы менен, түшүнүктүн дагы да анык болушуна өбөлгө түзөрүн И. А. Гальперин өзгөчө белгилеген [2].

Плеоназмдарда тилдик арбындык көрүнүшү ар түрдүү ыкмалар аркылуу туюндурулат. Мына ошол бөтөнчөлүктөрүнө карай аларды түрлөргө ажыратууга болот.

I. Түгөйлөрү атооч сөздөрдөн болгон синонимдеш плеоназмдар: *аргымак ат, кас душман, кур бекер, шам чырак, ажайып укмуш, ак буурул, ак боз, оор салмактуу, көктөм жаз* ж.б. Мисалы: 1) *Аргымак ат арыбайт, бел болбосо.* 2) *Эмнени айтасың, ажайып укмуштун баары Цейлондо.* 3) *Ойноктогон ак боз ат эч жерден дүрбүнүн көзүнө илешпей койду.* 4) *Көрсө, ал менен өмүрүмдүн көктөм жазы экен.*

Мисалдардан көрүнүп тургандай, синонимдеш сөздөрдү плеоназмдык түгөй катарында жупташтырып колдонуу ошол синонимдердин бири туюндуруп турган түшүнүктүн тек гана кайталануусу эмес. Синонимдердин контекстте максатка ылайык түгөйү менен бирге пайдаланылышы жеке колдонулгандыгына караганда ой-пикирди ачык-айкын жана жеткиликтүү берүүгө чоң мүмкүнчүлүк түзөт.

Синонимдерден уюшулган плеоназмдардын курамындагы компоненттеринин бири **-сыз** мүчөлүү катыштык сын атоочтордон, тангыч антонимдерден да болот. Тангыч антонимдер тактоо, күчөтүү натыйжасына жетишүү үчүн кызмат кылат: Мисалы: 1) *Кереги жок, кереги жок башканын, керек мага кирсиз тунук асманым.* 2) *Чайыттай кирсиз эч жери, сагынган адам эстери.*

Байкалып тургандай, аталган мүчө антонимдик катыштагы сөздөргө плеонастикалык сапат тартуулап, маанилик жактан өз ара конкреттүү сапатты күчөтүп берүү үчүн пайдаланылган.

II. *Логикалык жактан мааниси жакын сөздөрдөн уюшулган плеоназмдар.* Мындай плеоназмдар багындыруучу компоненттин маанисин конкреттештирүү үчүн ага логикалык жактан семантикасы жакын сөздүн аныктооч сыпатында айкалышып келишинен жасалат. Бул түзүлүштөгү плеоназмдардын түгөйлөрү кээде бир сөз түркүмүнөн (*темир чынжыр, кулак сөйкө, бала бакча аңыз кеп*) түзүлсө, басымдуу учурларда эки башка сөз түркүмүнө (багыныңкы компоненти сын атоочко, багындыруучу компоненти зат атоочко) тиешелүү болот. Мисалы: 1) *Спектаклдин музыкасынын түп нускасы сакталганы менен, аны эстрадалык жанрда иштеп чыккан эле.* 2) *Маданият үйлөрү малканага айланды, жеке менчикке сатылды.* 3) *Шердене түшкөн Каражаак купуя сырын ортого салды.* 4) *Биздин чыгармачылык тагдырды ошолордун жеке амбициясы чечип калды.*

III. Плеоназмдардын тутумунда парафразалар да дагы колдонула берет же плеоназмдардын багынынкы компонентинин курулуш материалы парафразалардан да болот. Парафразалык эмес плеоназмдарда биринчи компонент экинчисине карата күчөтүү тактоо, толуктоо маанисин кийирсе, парафразалык плеоназмдарда алдынкы түгөй кийинки түгөйгө карата сыпаттама мааниде колдонулат: *көптү көргөн кексе, куйкум сүйлөгөн куудул, эс акылынан ажыраган манкурт* ж.б. Мисалы: 1) *Мен бийлик бутагында иштеген чиновник эмесмин.* 2) *Шайлоонун шары алдын ала даярдалган сценарий боюнча өтүп жатты.* 3) *Жаңы Салык Кодексин төгөрөгү төп келишкен идеялдуу дегенге болбойт.*

Компоненттеринин бири парафразалардан уюшулган плеоназмдарда багынынкы түгөй багындыруучу түгөйдүн сыпаттама түшүндүрмөсү катары келет. Мисалы: 1) *Күлүк таптап чапкан саяккерлерди, кыраан таптап салган мүнүшкөрлөрдү, тайган агытып, аскадан аркар аткан мергендерди Чыныбек өзүнө коңшу кондурут.* 2) *Мурза Гапаровдун искусствого, адабиятка мамилеси ушундай, куду бак өстүргөн багбанга окшойт.* 3) *Поэзия дегенибиз катып калган догма болбостон, дайыма өсүп-өнүгүп, кыймылда болуп турушу керек го.* 4) *Далилдөө эч талап кылбаган аксиома – мен үчүн ак сүйүүм.*

Берилген мисалдарда парафразалык түрмөктөр (күлүк таптап чапкан, тайган агытып, аскадан аркар аткан, бак өстүргөн, катып калган, далилдөө эч талап кылбаган) аныкталгычтарына (саяккерлер, мүнүшкөрлөр, мергендер, багбан, догма, аксиома) ыкташа байланышып, аларда камтылган мааниге окурмандын назарын буруу максатында колдонулуп, багындыруучу түгөйлөрүнө (аныкталгычтарга) сыпаттама мүнөздө түшүндүрмө берип, өздөрү катышкан кичи тексттердин көркөмдүүлүгүн арттырып турган эстетикалык зарыл каражат катары келе алды.

Парафразалык плеоназмдар көркөм чыгармаларда көп кездешет. Алар аныкталуучу компонентинин мааниси аны коштоп турган аныктоочу тарабынан сыпаттама таризде күчөтүлүп берилген стилистикалык боектуу тил каражаттарынын тизмеги болуп эсептелет.

IV. Плеоназмдардагы “артыкбаштык” анын *составдык элементтеринин бири катары фразеологизмдердин келиши* аркылуу да туюндурулат. Фразеологизмдерге мүнөздүү образдуулук жана экспрессивдүүлүк алардын көркөм чыгармаларда, оозеки кепте кенири колдонулушун шарттап турат. Тилдик өзгөчө туюнтма болгон фразеологизмдер плеоназмдардын түптөлүшүндөгү ийкемдүү стилистикалык каражат болуп саналат. Фразеологиялык плеоназмдарда түшүнүк таамай чагылдырылып, ой-пикирдин образдуулугу, элестүүлүгү артат. Мисалы: 1) *Жашы өйдөлөгөн сайын, Мао Цзедун кылдан кайкым тапкан ашкере шекчил боло баштады.* 2) *Битин сыгып, канын жалаган зыкым адам экендиги кебетесинен эле көрүнүп турбайбы.* 3) *Бул учурдан эшик көзгө сайса көрүнгүс караңгы эле* (“ЖА” 13.03.2009). 4) *Арсен Саманчин мына ошол көк мелжиген бийик тоолорго багыт алды.*

Келтирилген мисалдарда адамдагы терс сапатты туюндуруучу *шекчил, зыкым* сөздөрүнө маанилеш фразеологизмдердин (*кылдан кыйкым тапкан, битин сыгып канын жалаган*) жарыш колдонулушу менен ой-пикир элестүү, таамай жана көркөм берилген.

Үчүнчү мисалда *көзгө сайса көрүнгүс* фразеологизми “караңгылык” маанисин өзгөчө күчөтүп турса, соңку мисалда *бийик* сөзүнө маанилеш фразеологиялык бирдик (*көк*

мелжиген) аныкталгычта камтылган маанини (“*бийиктикти*”) бир кыйла элестүү чагылдырууга өбөлгө түздү.

Плеоназмдарды кепте даяр материал катары колдонулган фразеологиялык айкалыштардан ажыратуу зарыл. Фразеологиялык плеоназмдар сүйлөм тизмегинде фразеологиялык сөз айкашына удаа ошол фразеологизмдин маанисин күчөтүп турган синонимдеш сөздүн же экинчи бир сөз тизмегинин катар келиши аркылуу уюшулат. Фразеологизмдер менен бир контекстте бирге колдонулган мындай тил бирдиктерин окумуштуу Ш. Балли «*идентификатор*» деген термин менен атаган [3].

Демек, фразеологизмдердеги конкреттүүдөй көрүнүп турган абстрактуу маанинин ага жанаша келген башка бир тилдик каражаттардын жардамы менен чечмеленип берилиши фразеологиялык плеоназмдардын жаралышын шарттайт. Ошондуктан «оозеки кепте да, жазуу кепте да фразеологиялык сөз айкашына улай ошол эле айкаш туюндурган маанини, же ага жакын маанини билдирген сөз же сөз айкашы да айкашып келе берет: *көз байланган күүгүм, көзгө сайса көрүнгүс караңгылык, чычкан мурду жсөргөлөгүс жыш токой...*» [4].

Фразеологиялык плеоназмдардын пайда болуу себеби кокустуктан эмес. Кепте баяндоонун максатына шайкеш келе турган ыргакты түзүү, фразеологизмдеги күчөтүлгөн маанини (көпчүлүк фразеологизмдердин мааниси табиятынан эле күчөтмөлүү болору белгилүү) андан да күчөтүп берүү, ой-пикирдин образдуулугун, экспрессивдүүлүгүн арттыруу сыяктуу семантика-стистикалык муктаждык кеп жаратуучуну бир контексттик чөйрөдө фразеологизм менен анын синонимдик катыштагы эквивалентин чогуу пайдаланууга, жарыш колдонууга түртөт.

Фразеологиялык плеоназмдар кадыресе плеоназмдардан фразеологизмдерге мүнөздүү образдуулугу, экспрессивдүүлүгү, кадимки плеоназмдарга салыштырмалуу эмоционалдуу көркөмдүк касиети бир кыйла жогорку деңгээлдеги артыкчылыктарга ээ болуп тургандыгы, компоненттердин алган ордунун туруктуулугу сыяктуу бөтөнчөлүктөрү менен өзгөчөлөнүп турат.

Фразеологиялык плеоназмдарда фразеологизм менен идентификатордун контакт абалында катарлаш келиши бир караганда артыкбаш сыяктанып туюлат. Бирок ошол «артыкбаш» элемент фразеологиялык тизмектин маанисин тактап, толуктап, күчөтүп, экспрессивдүүлүгүн арттырып турат. Мисалы: 1) *Кабыргасы ката элек жаш кезинде жумуш издеди.* 2) *Мүнөзүн карасаң, мурутуна муз тоңбогон шайдоот жигит экен.* 3) *Бекей таеженин көнүлү чак болгон күндөрү сейрек. Көбүн эсе жылдызы жерге түшүп томсоруп жүргөнүн көрөсүң.* 4) *Козголууга дармансыз. Каны катып, суусан турат.* 5) *Там ичи көчкү баскандай жымжырт боло түштү.* 6) *Азыркы кыргыз теле-радиосундагы продюсерлер өзүн-өзү билип, өтүгүн төргө илип калышты.* 7) *Элибиз эгемендүүлүккө ээ болгону, өзүн-өзү билип, өтүгүн төргө илген ээн баштар күн санап арбын баратышы коомчулукту өтө өкүндүрөт.* 8) *Бирок кийинки эле окуялар кыргыздардын жакасын карматып, төбө чачын тик тургузду.* 9) *Сталиндик репрессиялардын курмандыктарынын саны канча болгонун азыр эч ким так айта албайт. Аны эч ким аркасынан түшүп иликтеген эмес. Ал эми иликтейм дегендин канатын кыркып, жүрөгүнүн сары суусун алып коюшкан.* 10) *Абышка-кемпирдин ал баласы чырма этип кирпик талдырбаган, чычканга кебек алдырбаган бала эле.* 11) *Муну угуп кадимкидей ыйлагым келди. Каңырыгым түтөп, күйбөгөн жерим күл болду.*

Көрүнүп тургандай, алгачкы эки сүйлөмдө *жаш*, *шайдоот* сөздөрү айкалышып келген фразеологиялык бирдиктин маанисин чечмелеп, аларга толуктук, тактык киргизип турса, кийинки үч мисалда *томсоруп*, *суусап*, *жымжырт* деген сөздөр лексикалык маанилерине жараша фразеологизмдердеги өтмө маанини чечмелөө менен бирге, алардын экспрессивдүүлүгүн-эмоционалдуулугун күчөтүү милдетин да аткарып турат.

Алтынчы мисалда *өзүн-өзү билүү* деген сөз айкашында камтылган “*бейбаштык*, *адеспиздик*, *тартыспиздик*” маанилери ал сөз айкашына катарлаш келген фразеологизм (*өтүгүн төргө илүү*) аркылуу таасын чагылдырылса, жетинчи сүйлөмдө ошол эле фразеологизмден кийин ага удаалаш дагы бир туруктуу сөз айкашынын (*ээн баш*) катарлаш келиши менен адамдагы терс сапатты туюндурган жогорудагы маани ого бетер тереңдетилип, күчөтүлүп берилген. Сегизинчи жана тогузунчу мисалдарда жарыш колдонулган фразеологизмдер да ой-пикирди толук кандуу, эмоционалдуу жеткирүүгө өбөлгө түздү.

Атоочтук түрмөк структурасындагы *чычканга кебек алдырбаган* фразеологизми да онунчу сүйлөмдө өзүнө турпатташ, синонимдеш түгөйүнүн (*чырп этип киртик талдырбаган*) маанисин андан бетер тереңдетүү аркылуу жалпы фразеологиялык плеоназмдын компоненттери бирдей ыргактык бөлүктөргө ажырашына, муундардын теңдештигин камсыздоого мүмкүнчүлүк жаратты.

Акыркы он биринчи мисалда *күйбөгөн жерим күл болду* фразеологизми өзүнөн мурдагы туруктуу сөз тизмеги (*каңырыгым түтөн*) менен биргеликте каармандын психологиялык абалын ташка тамга баскандай так, элестүү чагылдырып берүүнүн өзгөчө стилдик каражаты катары келди.

Ошентип, кепте эки же андан ашык фразеологизмдердин же фразеологизм менен ага маанилеш сөздүн, сөз айкашынын удаа колдонулушунан фразеологиялык плеоназмдар жаралат. Фразеологиялык айкалышка синонимдеш экинчи бир сөздү же «фразеологизмдерди жарыш колдонуунун натыйжасында маани күчөйт, образдуулук артат. Айтылып жаткан ойго угуучу же окуучунун көңүлү өзгөчө бурулат. Көркөм чыгармаларда болсун, оозеки кепте болсун, фразеологизмдердин мындайча кабат, удаа айтылып, алардын маанилеш сөз менен жарыш колдонулушу каармандардын сапаттарын ачууда өзгөчө таасирдүүлүккө ээ болот» [5].

V. Айрым плеоназмдарда *компоненттеринин бири кош сөздөрдөн* болот: *кары-картаң чалдар*, *ушак – айың кеп*, *улултук каада-салттар*, *жарды-жалчы кедей*, *ата-энесиз жетим*, *үй-жайы жок мусапыр* ж. б. Мисалы: 1) *Кыздар сүйсө жигитти ушак-айың кеп кылат*. 2) *Жарды-жалчы кедейлер жаралбаган кем болуп*. 3) *Сен жок болсон, окшоп кетем ата-энесиз жетимге*. 4) *Башка жакта улултук каада-салттар мыйзам менен эриши-аркак...* (“КР” 13.03.2008). Үчүнчү сүйлөмдө –*сыз* мүчөсү кош сөздү түзүп турган компоненттердин (*ата-эне*) экөөнө тең тиешелүү болсо, ал эми төртүнчү сүйлөмдө *каада-салттар* кош сөз плеоназмды уюштурган составдык элементтердин негизги бөлүгү катары келди. Демек, плеоназмдарда колдонулган кош сөздөр предметти, көрүнүштү конкреттештирип берүүгө өбөлгө түзөт.

VI. Плеоназмдардын *багыныңкы компоненти бир эле сын атоочтун толук жана башкы муунунан кыскартылып алынган формасын чогуу колдонуу аркылуу* да түзүлөт. Багынуучу түгөй морфологиялык жол менен жасалган күчөтмө даражадагы сын атоочтордон да болот. Мында аныктоочтук функциядагы сын атоочтун башкы муунунун

кайталанып келиши менен аныкталгычта камтылган маани күчөтүлөт, такталат: *жапжаш бала, жапжашыл шибер, капкара ынды капкара ыш, аппак кар, кыпкызыл кан* ж.б. Мисалы: 1) *Карачы, ушундай жапжаш баладан чыккан сөз канча ойлондурду.* 2) *Алар жапжашыл шиберде көпкө отурушту.* 3) *Ангыча капкара ынды кулдар бутунун учу менен жүгүрүп кызмат кылышты.* 4) *Кай бири түтөп, шишеси капкара ыш болуп да калган.*

Мисалдарда логикалык жактан ашыкча катары туюлган *жапжаш, жапжашыл, капкара* сөздөрү ойду толук, анык жеткирүүгө мүмкүндүк түздү.

Плеоназмдарда кайталоонун жогорудагыдай интенсив (*кыпкызыл, капкара, жапжашыл*) түрүндө гана эмес, кайталама кош сөз түрүндө да колдонулушу негизги белгини күчөтүп берүүгө өбөлгө түзөт. Мисалы: 1) *Ак боз ат минген карылык али артуу-артуу ашуунун ары жагында эле.* 2) *Тестиер кызы көзү менен көрүп олтурса, жик чыкпай калчу беле. Айың-айың сөз болот. Айылдагы ар кимге жетет.* 3) *Атаганат! Ушу азыр сарай толгон эл болуп, алар дүңгүрөтө кол чаап, десте-десте гүлдөрдү сахнага ыргытса.*

Бул мисалдарда кайталама кош сөздөр – *артуу-артуу, айың-айың, десте-десте*. Алар багындыруучу компоненттери аркылуу белгилүү болуп турган мааниге дааналык, тактык киргизип турат.

VII. Плеоназмдардын багынуучу бөлүгүнүн дагы бир тобун *куранды -дай* мүчөсүнөн жасалган тил каражаттары түзөт. Алар негизги сыңар менен синонимдик катышта болот. Мындай жол менен туюндурулган плеоназмдарда салыштыруу мааниси баарынан көбүрөөк идиомалар (*аттын кашкасындай, алакан отундай, жууган чүпүрөктөй, куштун уйкусундай, бышкан гиластай*) жана катыштык сын атоочтор (*сүттөй, тарашадай, кундуздай*) же болбосо этимологиясы күңүрттөгөн сөздөр (*тамашадай кичине, Атантайдай жоомарт, Алтамыштай дөө*) аркылуу берилет. Мисалы: 1) *Кайран киши, элине күлүк аттын кашкасындай таанымал киши турбайбы!* 2) *Бишкек алакан отундай чакан шаар эместе, кыбыр эткениң көз жаздымда калбайт.* 3) *Өңү жууган чүпүрөктөй бопбоз.* 4) *Бала төрөгөндөн бери Сейденин уйкусу куштун уйкусундай сергек.* 5) *Өңү да бышкан гиластай иреңдүү, акыл-эси данектей.* 6) *Ошол учурда үйдөн тарашадай арык кемтир чыга келди.* 7) *Сулуу жүзүнүн, ай далысын жапкан кундуздай кара чачынын сыны кетти.*

Жогорудагы мисалдарда багындыруучу компоненттер (*таанымал, чакан, бопбоз, сергек, иреңдүү, арык, кара*) берген түшүнүк багынуучу компоненттер (*күлүк аттын кашкасындай, алакан отундай, жууган чүпүрөктөй, куштун уйкусундай, бышкан гиластай, тарашадай, кундуздай*) аркылуу салыштырма жол менен элестүү чагылдырылды.

VIII. Плеоназмдарда арбынчылыктын берилишинде жогоруда аталып өткөн ыкмалар дайым эле айрым-айрым колдонула бербейт. Кээде туюнтманын маанисин күчөтүү максатында бул жолдордун экөө же андан көбү аралаш пайдаланылышы да мүмкүн:

а) идиома, ага маанилеш сөз жана плеоназмдагы негизги компонент: *как эткен карга, кук эткен кузгун жок / эн / талаа; он гүлүнөн бир гүлү ачыла элек / жаш / кыз; чыт курсак / ойноо / бала; көз байланган / кечки / иңир* ж.б.;

б) парафраза, анын синонимдеш түгөйү жана багындыруучу сөз: *акыл токтото элек / жаш / бала; өмүрүндө бирөөгө өйдө карабаган / жоош / момун;*

в) жарыш колдонулган идиомалар жана алар аркылуу мааниси толукталып турган үчүнчү сөз: *адалдан түгү жок / итке минген / томожак* ж.б.;

г) салыштырма конструкция маанилеш сөзү жана аныкталуучу компоненти менен: *кырчындай / жаш / бала; көөдөй / караңгы / түн* ж.б. Мында да жогорудагылардай эле плеоназмдын үчилтиги жаралды, тагыраак айтканда, –*дай* формалуу сын атоочтор (*көөдөй, кырчындай*) сапаттык сындардагы, ал эми сапаттык сын атоочтор (*жаш, караңгы*) багындыруучу компонентте (*бала, түн*) камтылган маанини тереңдетип келди. Мисалы: 1) *Оргочор айлына көз байланган кечки иңирде келдик.* 2) *Өмүрүндө бирөөгө өйдө карабаган жоош момун өңдөндү.* 3) *Адалдан түгү жок итке минген томожаттар да мында көчүп келишти.* 4) *Көөдөй караңгы түндө кантип өзү жалгыз келгенин ойлогондо азыр да титиреп кетет.*

Ошентип, плеоназмдар өздөрүнүн семантикалык маанисин ар кыл жолдор, түрдүү грамматикалык формалар аркылуу туюндурут.

Жыйынтыктар:

1. Плеоназмдардын семантикалык мааниси ар кыл жолдор, түрдүү грамматикалык формалар аркылуу туюндурулары мисалдардын негизинде ачылып берилди;

2. Татаал структурадагы плеонастикалык айкалыштар турмуштук муктаждыктан улам жаралгандыктан, тилдик норма катары саналары фактылар аркылуу белгиленди.

Колдонулган адабияттар:

1. **Серебренников, Б.А.** Об относительной самостоятельности развития системы языка [Текст] / Б.А. Серебренников. – М.: Наука, 1968. – 46 с.
2. **Гальперин, И.Р.** Информативность единиц языка [Текст] / И.Р. Гальперин. - М.: Высш. шк., 1974. – 97 с.
3. **Балли, Ш.** Общая лингвистика и вопросы французского языка [Текст] / Ш. Балли.- М.: Иностран. Лит., 1955. – 57 с.
4. **Ормонбекова, А.** Тилдик бирдиктерди лингвопоэтикалык аспектиде изилдөө / А. Ормонбекова. - Б.: Бийиктик, 2010. – 167 б.
5. **Сапарбеков, А.** Кыргыз тили. 10 – 11 класстар үчүн окуу китеби [Текст] / А. Сапарбеков. – Б.: Мектеп, 2003. – 293 б.

Поступила в редакцию 15.05.2021г.

УДК: 81¹ 373. 612. 4

Мамутов М.Т.

канд. филол. наук, доцент Ошского государ. универ., Кыргызская Республика

Жумабаева А.Т.

препод. Ошского государственного университета, Кыргызская Республика

ПЛЕОНАЗМДАРДЫН ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫК КЛАССИФИКАЦИЯСЫ

Изилдөөнүн предмети – зат атоочтук плеоназмдардын компоненттеринин маанилик байланышына ылайык түптөлгөн лексика-семантикалык топтор. Изилдөөнүн максаты кыргыз тилин деги плеоназмдарды семантикалык жактан лексика-семантикалык топторго классификациялоонун негизинде плеоназмдар тилде системалуу уюшуларына чып көрсөтүү болуп саналат. Изилдөөдө фактылык материалдарды талдоо, топтоштуруу методу колдонулду. Изилдөөдөн алынган натыйжалар, тыянактар катары зат атоочтук плеоназмдардын жыйырма төрт лексика-семантикалык тобу ачылып берилгендиги эсептелет.